

ДО ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КОМЕРЦІЙНЕ ПОСЕРЕДНИЦТВО У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Манзюк В.В.,

*доцент, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського права
Ужгородського національного університету
<https://orcid.org/0000-0003-2133-1573>*

Заборовський В.В.

*професор, доктор юридичних наук,
професор кафедри цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету
<https://orcid.org/0000-0002-5845-7535>*

Вашкович В.В.,

*доцент, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри господарського права
Ужгородського національного університету
<https://orcid.org/0000-0001-5726-5374>*

Манзюк В. В., Заборовський В. В., Вашкович В. В. До питання розвитку законодавства про комерційне посередництво у сфері господарювання.

В даній публікації проглядаються первинні законодавчі закріплення діяльності торговельних купців, посередників, агентів, маклерів як початкових різновидів комерційних посередників.

Нами були охоплені найбільш суттєві періоди Київської Русі, Російської імперії, Радянського Союзу, перше десятиліття України як самостійної держави, а також досліджено сферу нормативного закріплення інституту посередництва у вітчизняному законодавстві на теперішній час.

Для досягнення поставленої мети, автором були проаналізовані праці відомих істориків та правників, а також опрацьовані нормативно-правові акти періоду Російської імперії, СРСР та України. На основі аналізу останнього, було визначено, що законодавство про комерційне посередництво є помірно розвиненим у нашій державі, що є абсолютно консеквентним, оскільки у приватно-правових відносинах у сфері господарювання тільки практика може показати їхній достатній або недостатній рівень вругельованості. Також для досягнення поставленої мети, авторами були застосовані характерні для правової науки методи. Саме дослідження проводилося насамперед із застосування історико-правового, системно-структурного методів та діалектичного методу пізнання правової дійсності.

Проведене дослідження дає можливість дійти до висновку, комерційне посередництво, виникнувши як абсолютно природне явище, покликане врегулювати відносини товарообміну між індивідами, законодавче регулювання комерційного посередництва у сфері господарювання розвивалось поступово. Необхідність його була викликана тим фактором, що необхідність у професіоналізмі посередників дозволяла останнім проігнорувати звичайними людськими чеснотами, що ставило у невігідне фінансово-економічне положення принципалів. Певного застою отримав даний інститут в період існування СРСР, що стало логічним продовженням з одного боку політики націоналізації основних засобів ви-

робництва, а з іншого – рівності, яку проголошував комунізм, і в яку не вписувалось приватне комерційне посередництво як один з різновидів хрематистики та «мистецтва збагачення».

Ключові слова: комерційне посередництво; торговельний посередник; агент; агентська діяльність; маклер.

Manzyuk V. V., Zaborovskyy V. V., Vashkovich V. V. On the development of legislation on commercial brokering in business.

This publication examines the initial legislative consolidation of the activities of merchants, intermediaries, agents, brokers as the initial types of commercial intermediaries.

We covered the most significant periods of Kievan Rus, the Russian Empire, the Soviet Union, the first decade of Ukraine as an independent state, as well as explored the scope of regulatory consolidation of the institution of mediation in domestic law at present.

To achieve this purpose, the author analyzed the works of famous historians and lawyers, as well as developed regulations of the period of the Russian Empire, the USSR and Ukraine. Based on the analysis of the latter, it was determined that the legislation on commercial intermediation is moderately developed in our country, which is absolutely consistent, because in private law relations in the field of business only practice can show their sufficient or insufficient level of regulation. Also to achieve this purpose, the authors used methods typical of legal science. The study itself was conducted primarily on the application of historical and legal, system-structural methods and the dialectical method of cognition of legal reality.

The study allows us to conclude that commercial intermediation, arising as a completely natural phenomenon designed to regulate trade relations between individuals, the legislative regulation of commercial intermediation in the field of management has developed gradually. The need for it was due to the fact that the need for professionalism of intermediaries allowed the latter to ignore the usual human virtues, which put at a disadvantage financial and economic position of the principals. This institution received a certain stagnation during the existence of the USSR, which was a logical continuation on the one hand of the policy of nationalization of fixed assets, and on the other - the equality proclaimed by communism, which did not fit private commercial mediation as a form of chrematism and “art of enrichment”.

Key words: commercial intermediation; trade intermediary; agent; agency activities; broker.

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність на ринку суб'єкта господарювання визначається різноманітними факторами. Одним з таких є перепліт такої сфери з культурою споживання. Апорія може полягати в тому, що виробник не знає і не повинен знати всі індивідуальні потреби споживача. Усвідомлюючи таке положення речей, законодавець намагається удосконалити юридичний статус особи, яка може взяти на себе такі функції.

Однак, у будь-якій сфері, в тому числі й економіко-правовій, неможливо підібрати домірне регулювання певного виду суспільних відносин, не проаналізувавши минуле.

Аналіз законодавчого регулювання інституту комерційного посередництва дасть нам уявлення про ідейно-функціональне призначення даного виду діяльності у сфері господарювання, що дозволить у подальшому краще взаємодіяти агенту і принципалу, а вітчизняному законодавству розвиватись у напрямку удосконалення.

Метою даної роботи є аналіз вітчизняного торговельного законодавства, що складав основу становлення та розвитку інституту комерційного посередництва на теренах сучасної України.

Аналіз наукових публікацій. Дослідженням законодавчого регулювання комерційного посередництва займалися ряд правників та економістів, серед яких: В. Вальденберг, С. Васильєв, Н. Власова, І. Галушина, Ю. Євшина, Е. Зельдіна, І. Кулішер, Є. Лукашенко, С. Мельник, А. Майфат, А. Панченко, І. Петраш, В. Проценко, А. Пузирьова, В. Резнікова, Т. Тодуа, П. Цитович, Г. Шершеневич та інші.

Виклад основного матеріалу. Комерційне посередництво можна віднести до одного з найбільш древніх інструментів, використовуваних при здійсненні комерційної діяльності. Посередництво як явище стародавнього побуту було поширене повсюдно. За допомогою третіх осіб, як правило, родових старійшин відбувався обмін між племенами, що мав обрядову форму. З виникненням держави і права обмін за участю третіх осіб опосередковується правом. Посередництво як економічне явище знаходить відображення в багатьох правових інститутах, однак представництво і посередництво як правові категорії з'являються в писаному праві лише з розвитком майнового обороту, ускладненням і різноманітністю економічних відносин [1, с. 139].

Як відзначають дослідники, різні види зобов'язань взагалі створюються і виділяються в самостійні договори не відразу. Так було і в найдавнішому руському праві, де, наприклад, при міновому обороті договір міни повинен був довгий час зливатися з договором купівлі-продажу [2, с. 127]. Говорячи про види самостійних угод, відомих Руській Правді, дослідники називають такі угоди, як купівля-продаж, позика, особистий найм, поклажа, позика [2, с. 127]. Таким чином, вести мову про формування договорів, які опосередковують посередницькі відносини, в даний період було б передчасно.

Однак, на думку окремих дослідників, вже в Руській Правді говорилося про ведення торгових операцій за дорученням господарів, згадувався договір комісії (ст. 54). У новій редакції цього акта – Скороченої та Поширеної йшлося про пряме представництво [3, с. 9].

Окремі автори, говорячи про первинний період розвитку торговельних відносин, використовують поняття «посередник», «посередницька діяльність», проте використовують вони в якості синонімів понять «торговець», «торгові відносини». Тому і перші кроки в економічній історії відзначались торговельною діяльністю. Так, по мірі збільшення території Київської Русі розширювались торговельні зв'язки на Схід. Посередниками в торгівлі дніпровських слов'ян з арабським Сходом у VIII ст. були хазари. А сама східна торгівля слов'ян сприяла створенню найдавніших торгових міст на Русі [4, с. 69].

В епоху Київської Русі торгівля стала потребою суспільства, що видно з того високого становища, яке починають займати представники торгівлі та промисловості у поглядах суспільства і закону. Торгівля настільки стає необхідною, що сам князь займається нею як вигідною операцією. Навіть у найпервісніших народів торгівлею займаються ватажки племені, і вони спочатку єдині торговці серед племені. Торгують вони, як і руські князі, не з переконання, що торгівля необхідна, а тому, що у них накопичується багато зайвих продуктів, отриманих як данина, оброків тощо, як і з тієї причини, що приїжджі торговці звертаються до них, стають під їхнє заступництво, підносять їм дари. Вони є посередниками між своїм племенем та іноземними торговими караванами [5, с. 45].

Жваву торгівлю Київської Русі вели іноземні купці. Утім, на початку XII ст., коли почастішали виділення удільних князівств, торгівля майже завмерла, і представники східних слов'ян рушили на північний схід, у верхів'ї Волги, де і почав складатися новий центр Російської держави. Торгові зв'язки перемістилися на північ варязької дороги – стародавньому Новгороду.

З договірної грамоти Новгороду з Ярославом Ярославичем 1265 р. випливало, що князь міг брати участь у торгівлі міста із заморськими купцями лише через новгородських посередників [6, с. 73]. Аж до XIII ст. новгородці грали роль посередників у торгівлі, що приносило їм величезний прибуток. Це тривало доти, доки Ганзейський союз (XII-XVI ст.) не монополізував посередницьку торгівлю [4, с. 71-72].

Можемо також згадати торгівлю Русі з німцями, яка була тільки однією з частин того товарообміну, який відбувався в середньовічну епоху купцями північно-німецьких міст, що об'єдналися вже раніше фактично, а згодом і формально в Ганзейський союз (XII-XVI ст.), до складу якого входило понад 70 міст.

Безпосередні представницькі відносини були відомі вже в Російській імперії вже в період, що передував уложенню царя Олексія Михайловича. Документи, що дійшли до нашого часу, описують такий приклад представництва: якщо представники монастирів здійснювали операції від їх імені, то права і обов'язки по таких угодах виникали у самих монастирів. Ще в XV-XVI століттях в Росії традиційними були такі посередницькі групи, як «прасольство» і «офенство». Прасол – це посередник, який збирав товар безпосередньо від перших виробників і направляв його в певні торговельні або сортувальні пункти. Офеня – мандрівний торговець, який розвозив всюди невеликий товар. Якщо прасол займався в основному скупкою і був максимально наближений до виробників продукції, то офеня в своїй посередницькій діяльності в максимальному ступені був наближений до кінцевого покупця. Таким чином вже до XV століття склався, хоча і нечисленний, клас посередників – підприємців [7, с. 76].

Відомий того часу правник Г. Шершеневич вказував на причини існування даного інституту. Він свідчив, що безпосередньому вступу в угоди часто перешкоджає незнайомство один з одним осіб, готових здійснити одну й ту ж операцію. Можливе одночасне існування декількох осіб, які бажають продати та купити той же товар, але ні продавці не можуть знайти відповідних покупців, ні покупці потрібних продавців. В цьому випадку виявляється досить корисним втручання особливих посередників, які завдяки умовам свого положення, краще за все ознайомлені з відносинами попиту до пропозиції. Кожен, хто шукає відповідного контрагента, і не знайшовши його власними зусиллями, звер-

тається до сприяння подібних посередників, що дає можливість останнім легко та швидко підбрати відповідні пари контрагентів [8, с. 499].

О. Крупчан та В. Проценко, аналізуючи історичний аспект розвитку агентських відносин в окремих областях території сучасної України, відзначають, що в XVI – першій половині XVII століття торгівля між Львовом і Молдовою досягла таких розмірів, що окремі великі підприємці вже не мали можливості особисто брати участь в роботі численних ярмарків та інших торгових операціях. Тому на допомогу їм у цьому існували спеціальні агенти, які надавали певні послуги в проведенні тих чи інших комерційних операцій [9, с. 17].

Не зосереджуючись на законодавчому закріпленні спеціалізованої професії гоф-маклера, впровадженої Указом Петра I у 1717 році [10], та першому представнику такої професії – Самойлу Мюксу, звернемось до законодавчого закріплення посередницької діяльності в Статуті Торговому Зводу законів Російської імперії.

Як зазначає С. Грішин, аналізуючи даний акт, при здійсненні торгуючими угод, діяльність маклера носила чисто фактичний характер: він сам угод не здійснював, але сприяв їх здійсненню зближенням контрагентів. За цією ознакою маклер відрізнявся від комісіонера і прикажчика, які здійснювали юридичні дії – угоди: перший від свого імені, другий – від імені господаря [11, с. 10-11].

Відомий правознавець того періоду В. Вальденберг, розглядаючи тодішнє законодавство зазначав, що контрагенти при укладенні торговельної угоди можуть користуватись посередництвом третіх осіб. Проте укладають угоду самі контрагенти. Посередника тут зовсім не видно, його участь не залишає в угоді жодного сліду. Такими посередниками є маклери [12, с. 37].

Правовому статусу маклерів в Статуті торговому (вид. 1903 р.) була присвячена спеціальна глава, під назвою «Про маклерів та маклерські книги і записки». Так, відповідно до вказаної глави, для посередництва при укладанні торгів, договорів і умов у справах, що проводяться на біржах, обираються на підставі правил, викладених в їх статутах, Біржові Маклери, до числа яких належать також Гоф-Маклери, Старші Маклери, Корабельні Маклери, Маклери морського страхування, Біржові Нотаріуси, Аукціоністи та Диспашери (ст. 692).

В той період побутувала наукова ідея про те, що успішне виконання посередницької діяльності можливе тільки за умови повного знайомства з торгівлею певної місцевості, з її представниками, з якістю і родом товарів, зі звичаями, прийнятими в торговому обороті. Це потребує настільки обширних і детальних даних, що робило неможливим одночасне посередництво у всіх галузях торговельної і промислової діяльності. Це все призводило до фактичної спеціалізації маклерів. І в той же час, існувала законна спеціалізація, яка знала такі розряди маклерів:

- 1) біржові маклери – займалися товарною і фондовою торгівлею;
- 2) корабельні маклери – посередники для морської торгівлі (посередники між покупцями і продавцями морських суден, між господарями кораблів і наймачами останніх для перевезення тощо);
- 3) диспашери – обирались з числа корабельних маклерів і проводили розрахунки по аваріях за дорученням господаря корабля або капітана, а також, у разі необхідності, проводили продаж постраждалого корабля та пошкодженого вантажу;
- 4) маклери морського страхування – діяльність полягала виключно у посередництві між страхувальниками;
- 5) біржові аукціоністи – обирались із числа біржових маклерів для здійснення продажу з молотка товарів, конфіскованих митним відомством визначених до продажу судом або призначених до цього волею приватних осіб;
- 6) старші маклери (гоф-маклери) – призначались Міністерством торгівлі з числа біржових маклерів в якості спостерігачів за правильністю дій маклерів, та для збору даних про мету купівлі та продажу товарів на біржі, а також про грошові та вексельні курси [8, с. 502-504].

До посередників встановлювались певні вимоги. Так, вказувалося, що в звання маклера повинні обиратися взагалі люди добрі, досвідчені і у всіх торгах і вексельних перекладах вправні. Забороняється обирати і визначати в Маклери безграмотних. Всі Маклери обираються з купецтва, а там, де його недостатньо або купці не побажають – з міщан. Той, хто бажає вступити в звання Біржового Маклера повинен бути російським підданним, а іногородній повинен був представити на це згоду від свого стану, де він записаний. Маклери, після обрання та затвердження на посаді, у встановленому порядку, приводяться до присяги [13, с. 420].

Незважаючи на такі поважні вимоги до професії, особливу довіру до неупередженості важко мати, оскільки майже кожен маклер знаходився в розпорядженні якого-небудь «царя біржі», якому він переважно підпорядковувався (служив), і інтереси якого головним чином оберігав [8, с. 501].

У Статуті торговому (вид. 1903 р.) були чітко окреслені повноваження торговельних довірене них осіб, а саме: підписання та подання до митниці оголошень на товари, що привозяться з-за кордону або відпускаються в іноземні держави; очищення митом адресованих на ім'я довірителя або від імені довірителя відпускних товарів, що відправляються; прийняття продуктів з митниці; ходіння по митному провадженню справ взагалі, вислуховування рішень та подання на ці прохання та апеляційних скарг; надання підписок та поруки, необхідних за митними положеннями про транзит і транзитну торгівлю, а також про складку та перевезення іноземних товарів у складальні митні [14, с. 27]. Основним обов'язком маклерів було точне виконання доручень. Будучи посадовими особами, вони могли відмовитись від його виконання тільки у випадках, якщо таке доручення було поза їхньою спеціалізацією або за межами їх територіальної відомчості (ст. 713).

В Торговому статуті містилося Положення про з'їзд представників торгового посередництва (ст. 927). Метою таких з'їздів було: 1) об'єднати представництво інтересів торгового посередництва взагалі і окремих його галузей перед урядовими та громадськими установами; 2) сприяти виникненню місцевих громад торгових посередників; 3) сприяти упорядкуванню відносин між торговими посередниками і поручителями; 4) створювати корисні для членів з'їздів установи: кредитні, товариства взаємного страхування і т.д. Цікаво в статусі таких з'їздів те, що вони могли від свого імені набувати права на майно, в тому числі право власності, приймати на себе зобов'язання, шукати і відповідати в суді і мати свою печатку [15, с. 166].

Самі маклери при великій кількості справ терпіли існування приватних посередників, що у практиці звалось «зайцованием» [8, с. 501]. У 1893 році був опублікований закон, за яким за незаконне маклерство або звернення до незаконних маклерів винні позбавлялись права відвідувати біржові збори на строк до 1 року [16].

Від маклерських «зайців» необхідно розрізняти торгових агентів як самостійних діячів, діяльність яких полягає в постійному виконанні доручень щодо пошуку та підготовки умов для укладення угод, знайти та залучити осіб, які бажають вступити у відому угоду з підприємством, якому він підпорядковується. Агент здійснює торгову діяльність в чужих інтересах, при чому діяльність його повинна носити постійний та промисловий характер. Від маклера агента відрізняє та обставина, що агент, виступаючи приватною особою стоїть на сторожі інтересів однієї сторони, тоді як маклери, будучи посадовими особами, по ідеї, зобов'язані бути неупередженими посередниками. Фактичним характером своєї участі в торгівлі агент відрізняється від комісіонера та прикажчика [17, с. 95-96].

Посилання на комісіонерів містив Торговий Статут (ст.ст. 42, 46), де мова йшла про комісіонерські контори, що створювались для купівлі-продажу за дорученням приватних осіб, для позики капіталів, найму будинків та пошуку осіб для роботи. Проте, таке регулювання було недостатнім, а комісійною діяльністю займалися агенти, які через приватний характер своєї діяльності, яка складала конкуренцію маклерам, сприймалися доволі негативно.

Тому, у 1910 році був прийнятий Закон про договір торгової комісії [18]. За ним, комісіонерами визнаються такі посередники, які виконують доручення за чужий рахунок, але від свого імені і є в укладених ними угодах з третіми особами самостійною стороною, а не представником пре поручителя. Даною умовою комісіонер відрізнявся від прикажчика, який перебуваючи на службі в господаря (підприємства), виконував свої постійні юридичні обов'язки від його імені, а результат таких дій обов'язкові для останнього (наприклад, прикажчиком був постійний робітник купця, діяльність якого полягала в укладенні угод) [17, с. 77].

Прийняття вищезазначеного закону сприяло підвищенню на той час фабрико-заводського виробництва продуктів, що зумовило необхідність розширення ринку на інші регіони для забезпечення широкого збуту масового виробництва товарів. Для встановлення нових торговельних зв'язків, продавцям та покупцям повинні сприяти посередники, які заповнюють брак взаємного ознайомлення контрагентів та роблять можливим укладення угод між особами, що знаходяться у віддалених один від одного місцевостях [18].

Після жовтневої революції 1917 р. сфера приватної власності громадян в результаті націоналізації виявилася істотно звуженою. Законодавцем 1917-1920 рр. залишилися нерушеними в приватному володінні тільки предмети споживання, дрібні кустарні підприємства, засоби виробництва, необхід-

ні для їх ведення, а також маломірні житлові будови, використовувані тільки для безпосереднього особистого проживання його власника за встановленими нормами житлової площі і будинки, що не приносять доходу [19, с. 12].

На виконання Конституції РСФСР 1918 р. [20] у державну власність були звернені основні фонди по всіх галузях господарювання. Республіка фактично стала єдиним власником землі, банків, заводів, фабрик, залізниць, засобів виробництва і транспорту, маєтків та сільськогосподарських підприємств (ст. 3).

Докорінна зміна відносин власності спричинила за собою і зміну зобов'язальних відносин, що не могло не сказатися негативно і на існуванні посередницької діяльності у сфері господарювання.

Останнє підсилюється тим, що збут та скуповування з цією метою товарів, монополізованих Республікою, характеризувалось як кримінально-карана діяльність – спекуляція [21]. Хоча доцільно зазначити, що посередництво залишалось у зовнішній торгівлі, де Рада зовнішньої торгівлі, могла здійснювати свою діяльність за посередництвом кооперативів, власних агентур, торгових фірм [22].

На заміну економіці воєнного комунізму, прийшла нова економічна політика. Відправним пунктом у легалізації діяльності приватного торгового капіталу стали рішення X з'їзду РПК про скасування продрозкладки (політика забезпечення заготівель продовольства за рахунок оподаткування селян податком у вигляді зернових) та запровадження продподатку, що був значно нижчим. Цим же Декретом допускався обмін залишків у межах місцевого господарського обороту як через кооперативні організації, так і на ринках і базарах [23].

Почала закладатись правова основа процесу легалізації приватної торгівлі. Вільний обмін, купівля та продаж продуктів сільського господарства, що залишилися у населення, а також право обміну, купівлі та збуту на вироби та предмети кустарної та дрібної промисловості заліг в основу Декрету РНК «Про обмін» 1921 року [24]. Таке право надавалось окремим громадянам та кооперативним об'єднанням (споживчим, сільськогосподарським та кустарним) і могло здійснюватися, як на ринках і базарах, так і в інших місцях, з лотків і скринь та в закритих торгових приміщеннях.

Таким чином, поступово відновились потреба у комерційних посередниках, яка була «заблокована» у період воєнного комунізму.

Так, 2 січня 1923 року було прийнято положення про комівоєжерів, послугами яких могли користуватись державні торговельні та промислові підприємства [25]. Вони укладали з комівоєжером спеціальний договір, згідно з яким останній зобов'язується від імені підприємства у визначеному у договорі районі продавати товари підприємства та приймати на ім'я підприємства замовлення за даними йому, комівоєжеру, зразками та асортиментами за преїс - курантними цінами підприємства та відповідно до отриманих вказівок (ст. 2).

Тоді ж був прийнятий Декрет «Про заходи до врегулювання торговельних операцій державних установ та підприємств» [26], яким вказувалось, що державні виробничі та торгові установи та підприємства можуть здійснювати торгові операції за участю приватних посередників виключно на наступних підставах: а) державні установи можуть звертатися до приватного посередництва лише у справах із приватними особами та установами. Угоди між державними установами за допомогою приватного посередницького апарату забороняються; б) посередниками між державними установами та підприємствами, з одного боку, та приватними особами та підприємствами, з іншого боку, можуть бути завершально зареєстровані в установленому порядку комісійні підприємства; в) особи, які перебувають на державній службі та за посадою своєю здійснюють торгові угоди від імені державної установи або підприємства, на службі якого вони перебувають, не мають права на отримання за те комісійної винагороди (ст. 3). Самі ж комісійні підприємства регулювались окремим нормативним актом [27].

Певною мірою була також врегульована діяльність біржових маклерів (торговельних та фондових), які були посадовими особами біржі [28]. За їх посередництвом також окремо здійснювались публічні торги, здійснювані товарними складами [29].

На окрему увагу заслуговує Постанова «Про торгових агентів» [30], оскільки нею регулювалась діяльність агентів як самостійних торговельних діячів, які не являлись посадовими особами того чи іншого підприємства.

І. Петраш у своєму дослідженні зазначає, що економічна основа в СРСР загалом не передбачала такого елемента масової дистрибуції як комерційне агентування. Це пов'язано з тим, що основою цього явища є масове приватне виробництво та масове споживання, у той час як у СРСР була створена інша система, фундаментом якої була державна власність та жорсткий контроль за доходами та

трудовою діяльністю населення. Індивідуальна трудова діяльність допускалась, але її масштаби не могли призвести до масового виробництва в силу нестачі як людських ресурсів, так і основних засобів. Понад те, держава контролювала не тільки міру праці та споживання, а й усі ланки суспільного виробництва, розподілу й обміну на території країни [31, с. 36].

Кримінальним кодексом РСФСР 1961 р. [32] року серед злочинів у сфері господарювання було передбачено відповідальність за комерційне посередництво, яке здійснюється приватними особами у вигляді промислу або з метою збагачення (ч. 2 ст. 153). Дана кримінально-правова норма була виключена тільки у 1991 році [33].

Не зважаючи на кримінальний закон, ми не можемо заперечувати факту існування тіньових маклерів, зокрема – квартирних. Вони виступали посередниками при обміні житлової площі [34]. В останні роки існування Союзу вони відкрито почали відтісняти квартирно-посередницькі та обмінні бюро, що були легалізовані ще у 1927 році [35].

До плану заходів останніх років існування СРСР, коли почався поступовий перехід до ринкової економіки, було закладено розвиток комісійної торгівлі, зокрема: поліпшення комісійної торгівлі непродовольчими товарами, розширення мережі та спеціалізацію комісійних магазинів, збільшення кількості пунктів з прийому на комісію речей, які були у користуванні, надання послуг з оцінки речей вдома у населення та доставці прийнятих у нього великогабаритних та важких товарів до магазинів [36]. Комісійна торгівля взагалі була визнана значним джерелом поповнення товарних ресурсів [37].

Серед нормативних актів того періоду були такі, що відносились до регулювання діяльності нештатних страхових агентів [38], оптово-посередницьких фірм [39]. Було запроваджено планування на підвищення ролі кооперативів у торговельно-посередницькій діяльності [40], яким все ж заборонялось здійснювати посередницьку діяльність, пов'язану зі скупкою у роздрібній та оптовій мережі державної торгівлі та споживчої кооперації промислових та продовольчих товарів та їх перепродажем [41].

На європейському просторі була прийнята Директива про незалежних комерційних агентів [42], якою вимагалось від держав-членів прийняття заходів щодо гармонізації національних законодавчих, нормативних та адміністративних положень, що регулюють відносини між комерційним агентом та його принципалом.

З проголошенням незалежності України у період з 1991 по 2003 рр. були прийняті ряд нормативних актів, які заклали основи для здійснення агентської діяльності. Серед них: закони України «Про підприємництво» [43], «Про підприємства в Україні» [44], «Про господарські товариства» [45]; а також підзаконні нормативно правові акти [46; 47].

З набранням чинності Господарського кодексу України в 2004 р. [48], в якому Глава 31 присвячена комерційному посередництву (агентським відносинам), розпочалась нова фаза розвитку комерційних відносин.

Норми, що регулюють агентські відносини, є безперечно ефективним засобом розширення ринків збуту для суб'єктів господарювання. Судова практика свідчить про те, що положення ч. 1 ст. 295 ГК України дозволяє виділити основні ознаки агентської діяльності:

- це підприємницька діяльність;
- предметом діяльності є надання послуг;
- послуги надаються виключно суб'єктам господарювання;
- послуги надаються шляхом посередництва;
- послуги надаються виключно в господарській діяльності;
- посередництво здійснюється від імені, в інтересах, під контролем і за рахунок суб'єкта, якого представляє [49].

На сьогоднішній час, вітчизняне законодавство регулює спеціалізовану сферу комерційного посередництва, зокрема: страхових посередників [50], туристичних агентів [51], агентів морського торговельного флоту [52], комерційних агентів банків [53], митних [54], біржових [55] брокерів, посередників в сфері торгівлі цінними паперами [56], дистрибуції транспортних [57], лікарських засобів [58], кіноіндустрії [59], виставково-ярмаркової діяльності [60], діяльності з управління авторськими і суміжними правами [61], електронні довірчі послуги [62] тощо.

Отже, законодавство про комерційне посередництво є помірно розвиненим у нашій державі, що є абсолютно консеквентним, оскільки у приватно-правових відносинах у сфері господарювання тільки практика може показати їхній достатній або недостатній рівень вругельованості.

Виникнувши як абсолютно природне явище, покликане врегулювати відносини товарообміну між індивідами, законодавче регулювання комерційного посередництва у сфері господарювання розвивалось поступово. Необхідність його була викликана тим фактором, що необхідність у професіоналізмі посередників дозволяла останнім проігнорувати звичайними людськими чеснотами, що ставило у невідгдане фінансово-економічне положення принципалів.

Певного «застою» отримав даний інститут в період існування СРСР, що стало логічним продовженням з одного боку політики націоналізації основних засобів виробництва, а з іншого – рівності, яку проголошував комунізм, і в яку не вписувалось приватне комерційне посередництво як один з різновидів хрематистики [63, с. 14]. Небезпеку такої Аристотель вбачав у загрозі існування суспільства як такого, оскільки вона може призвести до якісної його зміни («мутації») [64, с. 25].

Список використаних джерел:

1. Галушина И.Н. Понятия представительства и посредничества в гражданском праве: сравнительно-правовой аспект. *Журнал российского права*. 2006. № 2. С. 139-147.
2. Грибовский В.М. Древнерусское право (Краткий обзор чтений по истории русского права). Вып. 1: Древнейший земско-княжеский период. Петроград : Тип. Двигатель, 1915. 131 с.
3. Гришин С.М. Коммерческое представительство и посредничество в правовых порядках Российской Федерации и стран континентальной Европы : автореф. ... дисс. канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2011. 27 с.
4. Кисловский Ю.Г. История таможенного дела и таможенной политики России. 3-е изд., доп. / под общ. ред. А.Е. Жерихова. Москва : РУСИНА-ПРЕСС, 2004. 592 с.
5. Кулишер И.М. Очерк истории русской торговли. *История русской торговли и промышленности*. Москва : Социум, 2016. 487 с. Серия «Русский тариф».
6. Костомаров Н.И. Русская Республика. Северно-русские народоправства во времена удельного вечевового уклада: (История Новгорода, Пскова и Вятки). Москва: Чарли, 1994. 544 с. Серия «Актуальная история России».
7. Мельник С.В. Профессиональное коммерческое (торговое) представительство: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Санкт-Петербург, 2004. 204 с.
8. Шершеневич Г.Ф. Курс торгового права. Т. 1. Введение. Торговые деятели. Изд. 4-е. Санкт-Петербург : Изд. Бр. Башмаковых, 1908. 517 с.
9. Крупчан О.Д., Проценко В.В. Агентський договір: порівняльно-правовий аналіз за законодавством України та Республіки Молдова : монографія. Київ : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. 357 с.
10. Об учреждении Гоф-Маклера от 17 марта 1717 г. *Полное собрание законов Российской империи*. Т. 5 (1713-1719). Ст. 3074. С. 460.
11. Гришин С.М. Коммерческое представительство и посредничество в правовых порядках Российской Федерации и стран континентальной Европы : автореф. ... дисс. канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2011. 27 с.
12. Вальденберг В. Краткий учебник торгового права и судопроизводства / изд. 4-е. Санкт-Петербург : Склад изд. в кн. магазинах Н.Я. Оглобина, 1909. 96 с.
13. Устав торговый Российской империи (изд. 1903 г., по прод. 1912 г.). Извлечение (с. 415-424). *Биржа / Фритц А. Винер* ; пер. с нем. и общ. ред. Р.С. Куракин, К.В. Мротчек. Москва : Волтерс Клувер, 2010. 544 с.
14. Устав торговый: (Т. 11, ч. 2. изд. 1903 г., по Сводному продолжению 1912 г.) / сост. Я.М. Гессен. 2-е изд., пересмотр. и доп. Санкт-Петербург : Изд. Юрид. Кн. склада «ПРАВО», 1914. 893 с.
15. Цитович П.П. Очерк основных понятий торгового права. Киев : Тип. И.Н. Кушнерева и Ко, 1886. 248 с.
16. О некоторых изменениях в постановлениях о биржах от 8 июня 1893 г. *Собрание узаконений и распоряжений правительства*. 10 июля 1893. Ст. 826.
17. Шершеневич Г.Ф. Учебник торгового права. Изд. 9-е (второе посмертное) / Московское научное издательство. Москва : Тип. «Московское Издательство», 1919. 373 с.
18. Закон о договоре торговой комиссии : Закон от 21 апреля 1910 г. (Новые правила комиссии и комиссионерах) / Ю.В. Александровский. Санкт-Петербург : Тип. М.Я. Квара, 1910. 76 с.
19. Якименко В.В. Регулирование частных имущественных отношений в России в период 1917-1929 гг. (историко-правовой аспект) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Саратов, 2011. 26 с.

20. Конституция (Основной Закон) Российской Социалистической Федеративной Республики» от 10 июля 1918 г. / V Всероссийский съезд Советов. *Собрание узаконений РСФСР*. 1918. № 51. Ст. 582.
21. О спекуляции : Декрет СНК РСФСР от 22 июля 1918 г. *Собрание узаконений РСФСР*. 1918. № 3. Ст. 33.
22. О национализации внешней торговли : Декрет СНК РСФСР от 22 апреля 1918 г. *Собрание узаконений РСФСР*. № 33. Ст. 432.
23. О замене продовольственной и сырьевой разверстки натуральным налогом : Декрет ВЦИК от 21 марта 1921 г. *Собрание узаконений РСФСР*. 1921. № 26. Ст. 147.
24. Об обмене : Декрет Совета народных комиссаров Р.С.Ф.С.Р. от 24 мая 1921 г. *Собрание узаконений РСФСР*. 2021 г. № 40. Ст. 212.
25. О коммивояжерах государственных, торговых и промышленных предприятий : Положение СНК РСФСР от 2 января 1923 г. *Собрание узаконений*. 1923. № 1. Ст. 19.
26. О мерах к урегулированию торговых операций государственных учреждений и предприятий : Декрет СНК РСФСР от 2 января 1923 г. *Собрание узаконений*. 1923. № 1. Ст. 38.
27. Положение о порядке учреждения и регистрации комиссионных предприятий : Декрет СНК РСФСР от 2 января 1923 г. *Собрание узаконений РСФСР*. 1923. № 2. Ст. 23.
28. О товарных и фондовых биржах и фондовых отделах при товарных биржах : Положение ЦИК СССР и СНК СССР от 2 октября 1925 г. *Собрание законов СССР*. 1925. № 69. Ст. 511.
29. О документах, выдаваемых товарными складами в приеме товаров на хранение : Постановление ЦИК СССР и СНК СССР от 4 сентября 1925 г. *Собрание законов СССР*. 1925. № 60. Ст. 445.
30. О торговых агентах : Постановление ЦИК СССР и СНК СССР от 29 октября 1925 г. *Собрание законов СССР*. 1925. № 76. Ст. 569.
31. Петраш И.П. Коммерческое агентирование в торговом праве: сравнительно-правовое исследование : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Москва, 2015. 200 с.
32. Уголовный кодекс РСФСР от 27 октября 1960 г. *Ведомости Верховного Совета РСФСР*, 1960. № 40. Ст. 591.
33. О внесении изменений и дополнений в Уголовный кодекс РСФСР, Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР и Кодекс РСФСР об административных правонарушениях : Закон РСФСР от 5 декабря 1991 г. № 1982-1. *Ведомости СНД РСФСР и ВС РСФСР*. 1991. № 52. Ст. 1867.
34. Дельцы и тунеядцы в курортных городах. *Правда*. Август, 1963.
35. О мероприятиях по жилищному хозяйству в городских поселениях : Постановление СНК Р.С.Ф.С.Р. от 15 ноября 1927 г. *Собрание законов СССР*. 1927. № 118. Ст. 800.
36. О мерах по дальнейшему развитию торговли и улучшению торгового обслуживания населения в одиннадцатой пятилетке : Постановление ЦК КПСС и СМ СССР от 14 января 1982 г. № 29 (с изм. и доп., внесенными Постановлениями ЦК КПСС, Совмина СССР от 18.01.1989 г. № 47). *Собрание постановлений Правительства СССР*. 1989. № 11. Ст. 30.
37. О совершенствовании комиссионной торговли непродовольственными товарами : Приказ Министерства торговли СССР от 23 февраля 1990 г. № 26. *Библиотека нормативно-правовых актов Союза Советских Социалистических Республик*. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_16270.htm
- Об условиях и оплате труда нештатных страховых агентов : Инструкция Министерства финансов СССР от 14 декабря 1984 г. № 182. *Собрание постановлений Правительства СССР*. 1984. № 28. Ст. 155.
38. О некоторых мерах по развитию оптовой торговли средствами производства : Постановление СМ СССР от 23 января 1990 г. № 68. *Библиотека нормативно-правовых актов Союза Советских Социалистических Республик*. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_16196.htm
39. О неотложных мерах по улучшению торгового обслуживания населения в РСФСР : Постановление СМ СССР от 5 августа 1988 г. № 971. *Библиотека нормативно-правовых актов Союза Советских Социалистических Республик*. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_14952.htm
40. Об упорядочении торгово-закупочной деятельности кооперативов и регулировании цен на товары (услуги), реализуемые кооперативами населению и организациям : Постановление Верховного Совета СССР от 17 октября 1989 г.
41. О сближении законодательств государств-членов ЕС в отношении независимых коммерческих агентов : Директива Совета № 86/653/ЕЭС от 18 декабря 1986 г. /Европейское экономическое сообщество. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_949#Text
42. Про підприємництво : Закон України від 7 лютого 1991 р. № 698-XII (втратив чинність). *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 14. Ст. 168.

43. Про підприємства в Україні : Закон України від 27 березня 1991 р. № 887-XII (втратив чинність). *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 24. Ст. 272.
44. Про господарські товариства : Закон України від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. Ст. 682.
45. Про затвердження Положення про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності та про реєстраційний збір за державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 1994 р. № 276 (втратив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276-94-%D0%BF#Text>
46. Про довірчі товариства : Декрет Кабінету Міністрів України від 17 березня 1993 р. № 23-93 (втратив чинність). *Урядовий кур'єр*. 1993.
47. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Голос України*. 2003. № 49.
48. Постанова Вищого господарського суду України від 31 вересня 2006 р. № 10/279. URL: <http://www.veyestr.court.gov.ua/Review/110408>
49. Про порядок провадження діяльності страховими посередниками : Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 1996 р. № 1523. *Урядовий кур'єр*. 1997.
50. Про затвердження Ліцензійних умов провадження тур операторської діяльності : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 р. № 991. *Офіційний вісник України*. 2015. № 97. Ст. 3319.
51. Кодекс торговельного мореплавства України від 23 травня 1995 р. № 176/95-ВР. *Голос України*. 1995.
52. Про затвердження Положення про порядок ведення реєстру комерційних агентів (комерційних представників) банків : Постанова Правління Національного банку України від 20 вересня 2012 р. № 386. *Офіційний вісник України*. 2012. № 80. Ст. 3228.
53. Про деякі питання провадження митної брокерської діяльності : Наказ Міністерства фінансів України від 27 вересня 2021 р. № 517. *Офіційний вісник України*. 2021. № 99. Ст. 6537.
54. Про затвердження Положення про провадження діяльності з організації торгівлі продукцією на товарних біржах : Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 10 червня 2021 р. № 380. *офіційний вісник України*. 2021. № 65. Ст. 4149.
55. Про затвердження Вимог (правил) щодо здійснення діяльності з торгівлі цінними паперами: брокерської діяльності, дилерської діяльності, андеррайтингу, управління цінними паперами : Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 3 листопада 2020 р. № 640. *офіційний вісник України*. 2021. № 6. Ст. 328.
56. Про затвердження Порядку здійснення оптової та роздрібною торгівлі транспортними засобами та їх складовими частинами, що мають ідентифікаційні номери : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2009 р. № 1200. *Офіційний вісник України*. 2009. № 87. Ст. 2939.
57. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів) : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 929. *Урядовий кур'єр*. 2016. № 240.
58. Про державну підтримку кінематографії в Україні : Закон України від 23 березня 2017 р. № 1977-VIII. *Голос України*. 2017. № 75.
59. Про вдосконалення виставково-ярмаркової діяльності в Україні : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2007 р. № 1065. *Урядовий кур'єр*. 2007. № 162.
60. Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав : Закон України від 15 травня 2018 р. № 2415- VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 32. Ст. 242.
61. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 5 жовтня 2017 р. № 2155-VIII. *Голос України*. 2017. № 206.
62. Галкина И.В. История экономических учений. Учеб.-метод. пособ. Гомель : БелГУТ, 2019. 89 с.
63. Катасонов В.Ю. Капитализм. История и идеология «денежной цивилизации». Москва : Институт русской цивилизации, 2017. 1120 с.